

Krystýnek, Jiří

Polské vlivy v české historické próze

In: Krystýnek, Jiří. *Z dějin polsko-českých literárních vztahů : vlivy polské literatury a její recepce v českých zemích v letech 1914-1930*. Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1966, pp. 33-50

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119771>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

POLSKÉ VLIVY V ČESKÉ HISTORICKÉ PRÓZE¹⁾

Zabývám se úmyslně poněkud zevrubněji situací v české historické próze, neboť žádná z obou větších souborných prací o polských vlivech v české literatuře (M. Szykowski, *Polski romantyzm w czeskim życiu duchowym*; J. Mag-nus-zewski, *Stosunki literackie polsko-czeskie w końcu XIX i na początku XX wieku*) historické románu a povídky – kromě fragmentů Máchových – pozornost nevěnuje. Vycházím při tom z doby okolo první světové války, ale v některých skutečných nebo domnělých případech polského vlivu jsem nucen vrátit se až do posledních desetiletí století devatenáctého, abych doplnil mezery v obou citovaných pracích. Szykowského *Polská účast v českém národním obrození* nezasahuje již časově ani programově období rozvoje české realistické prózy historické.

Hlavní představitel historické prózy Alois Jirásek vydává v době první světové války své poslední románové práce.²⁾ O Jiráskovi bylo dlouho a dosti obecně rozšířeno klamné mínění, že je pod silným vlivem polským, mimo jiné též Sienkiewiczovým. Vznikalo to nepochybně již z pouhého faktu, že u dvou sousedních národů zde byli významní spisovatelé, pěstitelé stejného žánru, přičemž starší z nich a pověsti již světové se při povrchním pohledu a letmém srovnání mohl jevit jako vzor svého mladšího vrstevníka.

Koncem let dvacátých šířil názor o polském vlivu na Al. Jirásku hlavně polský literární historik a slavista Jan Magiera,³⁾ jinak dobrý znalec české a slovenské

¹⁾ Stejnou problematikou, ale ještě s hlubším časovým záběrem, až od počátků české historické prózy vůbec, jsem se zabýval ve stejnojmenném článku, uveřejněném ve Sborníku prací filosofické fakulty v Brně r. 1963, řada literárněvědná, D 10, str. 55–79.

²⁾ *Temno*, napsané těsně před válkou, vyšlo poprvé časopisecky r. 1913, knižně r. 1915; *Husitský král*, 1. díl vyšel r. 1916 – 2. díl zůstal nedokončen, vyšel až posmrtně r. 1932.

³⁾ Dr. Jan Magiera (1876–1958) byl původním svým vzděláním polonista a klasický filolog. Již jako student se živě zajímal o slovanství a Slovanstvo, prvním slovanským jazykem, kterému se naučil již ve svých čtyřiaadvaceti letech, byla čeština. Tehdy také se Magiera začal zajímat o jižní Slovany a navázal první přímé kontakty se Slovinci. Marian Zdzichowski a Tadeusz Stanisław Grabowski ho seznámili s významnými českými polonofily. Magiera udržoval pak osobní spoje hlavně s Františkem Kvapilem, Janem Vondráčkem a Františkem Horou. Pravidelně přispíval do Slovanického přehledu. V letech 1916–1928 byl ředitelem ženského učitelského ústavu v Piotrkowie, v letech 1928–1932 ředitelem gymnasia Adama Mickiewicze v Krakově. České a slovenské historii a kultuře věnoval řadu článků a tyto větší publikace: *Od Białej Góry do Republiki Czechosłowackiej* (Kraków 1929), *Literatura czeska i słowacka* (Warszawa 1929), *Rzeczy polskie w słowackich almanachach* (Kraków 1930), *Z dziejów czeskiego polonoznawstwa* (Kraków 1931), *Józef Skultéty* (Kraków 1934). Po druhé světové válce byl Magiera řadu let lektorem slovenštiny na Jagellonské universitě v Krakově. (Srov. zejména Maria Bobrownicka, *Jan Magiera 1876–1958*, Pamiętnik Słowiański 1960, t. X, 186–190.)

literatury, velký přítel českého národa, ctitel české kultury a její pilný a záslužný popularizátor v Polsku.⁴⁾ Od něho to přejali i jiní. Uváděly se při tom především některé Jiráskovy práce s polskými motivy, zejména *Maryla*, která vyšla v Polsku poprvé až r. 1928 v překladu Julie Dutkové-Fischerové.⁵⁾ Ze 6. února 1928 pochází však také Jiráskův dopis Dutkové-Fischerové, v němž Jirásek rozhodně odmítl Magierovu domněnku o Sienkiewiczově vlivu:

„Díky také za číslo „Prawdy“ s úvahou o Maryle. Úvaha ta mne velmi zajímala, dovoluji si však upozorniti na to, v čem se pan Mgr. mylí. Sienkiewicz neměl na mne žádného vlivu vůbec, také ne při Maryle. Tu jsem psal před 40 léty, r. 1884, kdy jsem ze Sienkiewicze *neznal nic*; ani jsem snad o něm nevěděl. Kde p. Mgr. ty „odblyski“ ze Sienkiewiczze vycítil, nevím.“⁶⁾

Vliv Sienkiewiczův se shledával především v jistých analogiích motivických (např. únos Maryly u Jiráska a únos Oleňky v Sienkiewiczově *Potopě*) a v postavách (např. se srovnávala Maryla s Basiou v *Panu Wołodyjowském*). Již Wierczyński však upozornil, že chronologie vzniku obou velkých historických románů Sienkiewiczových a Jiráskovy *Maryly* vliv a priori vylučuje.⁷⁾ *Maryla* byla napsána v letech 1884–1885, zatímco *Potopa* vyšla teprve r. 1886 a *Pan Wołodyjowski* dokonce až v letech 1887–1888. Kromě toho označuje Wierczyński uváděné podobnosti samy jako slabé.

Na základě konstatování Wierczyňského a vlastního prohlášení Jiráskova podrobil pak nejnověji Jerzy Śliziński v citovaném díle (*Z korespondencji Alojzego Jiráska z Polakami*, str. 24–25) zásadní revizi až donedávna v Polsku značně rozšířenou domněnku o polských vlivech na Jiráskovu tvorbu a přichází k názoru, že přes Jiráskovo polonofilství, přes jeho vřelý vztah k Polsku a k Polákům a četné polské motivy v jeho díle nelze mluvit o přímých polských vlivech na Jiráskovu historickou novelistiku. O Sienkiewiczově vlivu praví Śliziński přímo, že je buď zcela nepatrný, nebo vůbec žádný. Na základě uvedeného již autora zcela jedno-

⁴⁾ Srov. např. Magierovu knihu *Literatura czeska i słowacka*, Warszawa 1929. Tam o Jiráskovi na str. 149–154. Podrobněji se domnělými polskými vlivy v Jiráskově *Maryle* zabýval Magiera v článku *Pan Tadeusz i Maryla* (Prawda, Łódž 8. 1. 1928). Zde mimo jiné upozorňuje i na některé domnělé vlivy Sienkiewiczovy v díle Jiráskově, zvláště pak konkrétně v *Maryle*. Tento článek měl také Jirásek na mysli v dopise Julii Dutkové-Fischerové (viz dále v textu).

⁵⁾ Julie Dutkowska-Fischerová, původem Polka, se narodila r. 1891 v Tarnově, za první světové války se dostala do Čech, kde se provdala za Čecha, pozdějšího důstojníka československé armády, a usídlila se v Berouně. Velmi brzy se dobře naučila česky a živě se zajímala o českou literaturu. Nespokojila se však jenom pasívním zájmem a jako uvědomělá Slovanka chtěla přispět k česko-polskému sblížení překladem některých děl z české literatury do polštiny. Na Jiráskovu *Marylu* ji upozornil dr. J. Svítal-Karník, který také zprostředkoval povolení k překladu (srov. J. Svítal-Karník, *Jirásek a jeho překladatelka*, Národní politika 19. 5. 1931). Později byla Dutkowska-Fischerová sama v korespondenčním i přímém osobním styku s Aloisem Jiráskem (srov. J. Śliziński, *Z korespondencji Alojzego Jiráska z Polakami*, Wrocław 1955, 131–141; J. Dutkowska-Fischerová, *Garść wspomnień o Alojzym Jirásku*, Dziś i Jutro 1950, nr 19). Kromě *Maryly* přeložila Dutkowska-Fischerová do polštiny také *Psoblavce*. Je to první úplný překlad; překlad Marie Wyslouchové, který vyšel r. 1900–1901 časopisecky a r. 1902 knižně ve Lvově pod názvem *Chodowie*, měl zkrácené některé kapitoly. Překlad Dutkové-Fischerové byl hotov již r. 1929, tiskem však vyšel až r. 1948. Mimo Jiráskovy práce přeložila Dutkowska-Fischerová do polštiny také Herrmannovy *Vdávky Nanyňky Kulichové*. Překlad je dosud jen v rukopise.

⁶⁾ Srov. Jerzy Śliziński, *Z korespondencji Alojzego Jiráska z Polakami*, 137. Poprvé otištěn úryvek z Jiráskova dopisu v citovaném článku J. Svítala-Karníka *Jirásek a jeho překladatelka*, Národní politika 19. 5. 1931. Originál dopisu je v soukromém vlastnictví Julie Dutkové-Fischerové v Berouně.

⁷⁾ Stefan Wierczyński, *Motywy polskie u Alojzego Jiráska*, Przegląd Zachodni 1951, 416–421. Tam zvláště na str. 419.

značného prohlášení je však možno i první alternativu Ślizińskiego vyloučit a říci s plnou odpovědností, že Sienkiewicz neměl na Jiráskovo dílo žádný vliv.

Magierův omyl vyplynul jednak z povrchního zkoumání, jednak z neznalosti základních principů vědeckého srovnávacího studia. Nebral zřetel na zcela rozdílné ideové zaměření díla Sienkiewiczova a Jiráskova, na rozdílné třídní prostředí, z něhož oba vyšli, ani na různý umělecký záměr obou autorů. Dal se tvést pouhým zevním faktem, že Jirásek v některých svých dílech (*Maryla, Ráj světa, Host, Sobota, Tčevská branice, Dubno* aj.) zpracovává částečně polskou tematiku a že stejně jako Sienkiewicz je vynikajícím historickým romanopiscem, aby hned schematicky a paušálně hledal „vlivy“ a viděl je i tam, kde vůbec nejsou. Kdyby si byl blíže všiml jen zcela odlišné tendence většiny prací Sienkiewiczových a Jiráskových, bylo by mu hned podezřelé, že by český mistr, typ spisovatele kořenně lidového, čerpal z díla autora jasně šlechtické ideologie, v jehož historických románech s výjimkou *Křižáků* příslušníci lidových vrstev mají jen úlohu statistů.

Je cenné, že sám Magierův krajan Śliziński na jeho omyly upozornil a velmi dobře vystihl zásadní rozdíly v ideologii i technice děl Sienkiewiczových a Jiráskových. Správně také zdůraznil, že tyto zásadní rozdíly jsou podmíněny především rozdílným třídním původem obou spisovatelů:

„Można natomiast stwierdzić w twórczości pisarzy zasadnicze różnice wynikające głównie z ich różnego rodowodu społecznego.“ (Z *korespondencji* . . . , 24.)

A dále Śliziński praví:

„Utwory Jiráska nie są tak barwne jak powieści Sienkiewicza, wierniej może natomiast oddają tło historyczne. Bohaterami Sienkiewicza są najczęściej rycerze pełni kawalerskiej fantazji, opromienieni sławą zwycięstw; u Jiráska natomiast bohaterem jest lud czeski. Choćaż więc w dziele *Wśród prądów (Mezi proudy)* oraz we wspaniałym eposie prozą *Przeciw całemu światu (Proti všem)* główną postacią jest wódz husytów Jan Žižka, jednak właściwym bohaterem jest lud, a Žižka pozostaje tylko wykonawcą jego woli i dążeń. Žižka nie jest rycerzem w romantycznym tego słowa znaczeniu, lecz „bożym wojownikiem“ walczącym o nowy ład społeczny. W powieści *Psiogłowcy (Psoblauci)* bohaterem jest lud chodzki walczący o swoje stare prawa, zaś Jan Sladký-Kozina jest tylko jednym z jego przedstawicieli; jest jego rzecznikiem. Tylko lud budzący się z wiekowego letargu jest bohaterem epepei o odrodzeniu czeskim (*F. L. Věk i U nas*).“ (Z *korespondencji* . . . , 24.)

Śliziński (o. c., str. 25, pozn. 36) také uvádí – poněkud nepřesně ovšem – že prý Jaromír Borecký ve své obšírné monografii o Aloisu Jiráskovi objevuje jisté vlivy Malczewského. To je značně přehnáno. Ve skutečnosti Borecký píše pouze toto:

V „*Maryle*“, jako dříve v „*Hosti*“, projevily se Jiráskovy sympatie polské. Volba jména připomíná Malczewského „*Marii*“.⁸⁾

Poněkud jiná je otázka vztahu Mickiewicz–Jirásek, které věnoval podrobnou studii nejen polský Magiera, ale i náš Antonín Procházka.⁹⁾

Jirásek sám souvislost s Mickiewiczem zcela nepopřel. V připomínkách, zaslaných Antonínu Procházkovi k uvedenému článku a přetištěných Procházkou v *Doslovu* na konci článku (l. c., 123–124), přiznává Jirásek, že Mickiewicz četl, a nejednou, a že *Pan Tadeáš* mu byl a je obzvláště milý, a připouští, že leccos z jeho ovzduší

⁸⁾ Jaromír Borecký, *Alois Jirásek*, Praha 1933, 111.

⁹⁾ Antonín Procházka, *K Jiráskovým počátkům literárním*. Dvě poznámky pramenné. Časopis pro moderní filologii a literatury 15, 1929, 24–30, 115–124. Zde zejména druhá část na str. 118–124, věnovaná srovnání *Pana Tadeáše* a *Maryly*.

možná vycítit v „*Maryle*“. Ale zdůrazňuje, že „není možná srovnávat tak, jako že Duchovec, toť sudí Soplíca, Eufemie, toť Telimena, Tiburcí = Horeško“. Modelem k Tiburcímu byl Jiráskovi podle jeho vlastního vyjádření sedlák sudič u Litomyšle, jemuž za jednoho z jeho sporů znetvořena tvář; dobově přestrojen se dostal do *Maryly*. Nadpisů kapitol užíval Jirásek už před *Marylou*; skládaje nadpisy v *Maryle* neměl na mysli nadpisy zpěvů *Pana Tadeáše* – látka sama je dala i jejich tón. Co šafář povídá o hojnosti a úrodě, není z *Pana Tadeáše*, je to Jiráskovo beletristické rozvedení zprávy *Starých letopisů*, že za správcovství pana Jiříka z Poděbrad bylo všeho hojnost a jak bylo lacino. Ostatní líčení podle Jiráskova výslovného zdůraznění je z autopsie. Sporů o dědictví a pozemky je, jak Jirásek podotýká, i v jiných beletristických knihách dosti; Jiráskovi byly podnětem majetkové a právní poměry po husitských válkách. Mnoho z líčení právníckého života a staročeského soudu je z Brandla. Popis tvrzí v *Maryle* se zakládá na práci Sedláčkové, tak jako ledacos v líčení zemanského života u nás.

Jiráskovy připomínky a poznámky z konce let dvacátých, tedy z doby, kdy jeho literární dílo je prakticky už ukončeno, mají zásadní význam pro otázku eventuálních cizích vlivů v jeho historické próze. Jirásek zde sám, stejně jako v dopise Dutkowské-Fischerové, zaujal jasné stanovisko k této otázce. V dopise Dutkowské-Fischerové Jirásek striktně odmítl možnost jakéhokoli Sienkiewiczova vlivu, v připomínkách k článku Procházkové vyvrací bod za bodem pracně snesené zdánlivé doklady o domnělém vlivu Mickiewiczově a dovozuje, jak všechny tyto předpokládané cizí „vlivy“ jsou z domácích pramenů nebo z autopsie. Oba dokumenty se týkají sice jen *Maryly*, ale jejich platnost se dá rozšířit na celé Jiráskovo dílo, neboť nejsou-li cizí vlivy v *Maryle*, nejsou tím spíše ani v ostatních Jiráskových pracích.

Je proto možné plným právem odmítnout i domněnku o vlivu Kraszewského na Jiráskovo dílo, jak naznačil už Milan Kudělka v recenzi Šliziňského knihy, kde píše: „Srovnání Jiráska s Kraszewským nebude však rovněž na místě ani nebude užitečné.“¹⁰⁾ Kudělka zde naráží na Šliziňského poznámku, zda by nebylo snad oprávněnější místo se Sienkiewiczem stovnávat Jiráska s Kraszewským.¹¹⁾ Šliziňski nemluví ovšem vůbec o vlivech, ale ani prosté srovnání Jiráska s Kraszewským, jak to dělá např. Zdzisław Dębicki,¹²⁾ není vhodné, neboť jde o dva zjevy literárně umělecky nesouměřitelné. Kraszewski je autor talentu jen průměrného a jeho neobyčejně rozsáhlé dílo je jak po stránce historické věrnosti, tak i v uměleckém zpracování hodnoty značně nestejně. Jirásek předčí Kraszewského nejen hloubkou a věrohodností svého realistického zobrazení minulosti a psychologickou pravdivostí svých postav, ale i vytríbeným jazykem, dosvědčujícím „mistrovské zvládnutí výrazových prostředků rodné řeči do nejsubtilnějších detailů; to všechno se ve vrcholných Jiráskových dílech kloubí v jednolitě literární tvary takové umělecké vyváženosti, jaké Kraszewski ani ve svých nejlepších pracích nedosáhl. Pro ideovou nepevnost, kolísavost a nedůslednost nelze Kraszewského, jak se někdy činí, srovnávat s Jiráskem ani z hlediska lidově výchovného významu. Kraszewski mohl dát Jiráskovi nanejvýš jisté tvůrčí podněty v mládí, a to podněty jen ryze všeobecného charakteru. Šliziňski ostatně sám výslovně zdůrazňuje, že u spisovatele tak originál-

¹⁰⁾ Slavia 26, 1957, str. 464.

¹¹⁾ „Ogólnie mówiąc, wpływ Sienkiewicza jest wręcz znikomy albo nawet żaden i słuszniejsze może byłoby porównanie Jiráska z Kraszewskim.“ (*Z korespondencji* . . . , 25.)

¹²⁾ Zdzisław Dębicki, *Nasi przyjaciele w Czechach*, Tygodnik Ilustrowany 1921, nr 29.

ního, jako je Alois Jirásek, nelze mluvit o vlivech v běžném slova smyslu, že však obliba polské kultury se projevuje v podobě mott a citátů, dále v některých historických motivech a v četných postavách Poláků v Jiráskově díle. Označení „český Sienkiewicz“ chápe Śliziński jen jako metaforu, jako označení faktu, že Jirásek má pro českou literaturu podobný význam a že je mezi českými čtenáři stejně oblíbený a milovaný jako v Polsku Henryk Sienkiewicz.

Jinak a myslím správněji formuluje svůj názor na Jiráskův poměr k polským spisovatelům Henryk B a t o w s k i.¹³⁾ Vyslovuje domněnku, že na tvorbu Jiráskovu a na její zaměření působila již v mladých letech mimo jiné četba Mickiewicze a Kraszewského.

To je možné a je to ve shodě s tím, co tu bylo naznačeno o jistých podnětech, které mohly zejména za studentských let a možná i později podpořit a snad i jistým způsobem usměrnit Jiráskovu náklonnost k tvůrčí spisovatelské práci.

Jirásek v 1. svazku svých vzpomínek *Z mých pamětí* uvádí mezi oblíbenými autory též řadu spisovatelů polských, Brodzińskiego, Syrokomlu, Slowackého, Korzeniowského, Siemieńskiego, Czajkowského, Rzewuského, a také ovšem Mickiewicze a Kraszewského.¹⁴⁾ Poznámku Batowského je nutno chápat tak, že díla Mickiewicze a Kraszewského byla Jiráskovi mimo jiné pobídkou k vlastní tvorbě, že posilovala jeho zálibu v minulosti a živila jeho touhu literárně umělecky zobrazit významné epochy z dějin vlastního národa. Domnívám se, že dost významným podnětem z polské strany mohl být pro mladého Jiráska zejména velkolepý Kraszewského plán zobrazit v rozsáhlém románovém cyklu v časové posloupnosti celé polské dějiny.¹⁵⁾ Jsou doklady, že Kraszewského osobnost Jiráska zajímala. V 1. části *Z mých pamětí* vzpomíná, jak jednou jako chlapec asi dvanáctiletý viděl ve výletním místě Hvězda na Broumovsku neznámého Poláka, v němž se později podle podobizny domníval poznat Kraszewského.¹⁶⁾ Roku 1907, když sbíral materiál pro své *Bratrstvo* a studoval k tomu účelu i teritorium polské v polsko-slovenském pohraničí, poznamenal si v zápiscích z cesty¹⁷⁾ jako jednu z pozoruhodností, že viděl pamětní desku J. I. Kraszewského u Zakopaného (Dolina Kościeliska).

Srovnávat vlastní umělecká díla Jiráskova s díly Kraszewského ovšem nelze, stejně jako nelze vážně uvažovat o bezprostředních vlivech Kraszewského na Jirá-

¹³⁾ Stov. Henryk B a t o w s k i, *Alojzy Jirásek* (nekrolog), Ruch Słowiański III, 1930, 103.

¹⁴⁾ „Tenkrát v Hradci, když jsem byl v septimě a oktávě, rozhořelo se na gymnasiu slovanské nadšení. Mnoho studentů oddalo se studiu slovanských jazyků, hlavně ruského a polského; ten už od let šedesátých tu pěstován, kdy v Hradci meškali internovaní Poláci. Já se dal vedle francouzštiny také do polštiny. Špachtova mluvnice byla základem. Záhy jsem četl polské autory. Prostředkovatelem slovanských knih byl oktáván Frant. Jareš, jeden z nejhorlivějších Slovanů na hradeckém gymnasiu. Od něho hlavně jsem měl polské knihy; Malčevského „Marii“ od prof. Vyhniša. Četl jsem Brodzińskiego, Syrokomlu, Slowackého, Mickiewicze a vypisoval jsem si z nich jednotlivá místa do knížky, v níž jsem měl opisy z Heineho „z Lenaua (Albigenser), z básní Waltera Scotta, z Rousseauových *Konfessí* a j.; tu knížku mám po dnes. Soustavněji poznal jsem literaturu polskou z anthologie Cegielského. Romány polské četl jsem většinou v českých překladech, jak u nás vycházely od let padesátých, hlavně překlady Fr. Pravoslava Voláka z Kořeňovského, Siemienského, Čajkovského, překlady F. L. Vorlíčka z Řevuského, z Kraševského i z Čajkovského. (Alois Jirásek, *Z mých pamětí*. Poslední kapitoly k nové kronice „U nás“. I. Praha 1911, Otto. 2. vyd. Str. 332.)

¹⁵⁾ Z tohoto plánovaného cyklu bylo po roce 1876, kdy si Kraszewski úkol uložil, napsáno 29 románů o 78 svazcích.

¹⁶⁾ Alois Jirásek, *Z mých pamětí*, 2. vyd., Praha 1911, str. 215–216.

¹⁷⁾ Z rukopisu chovaného v Museu Aloise Jiráska v Praze vydal Jerzy Śliziński (*Z korespondenci Alojzego Jiráska z Polakami*, str. 142–143).

kovu tvorbu, nemáme-li na mysli zmíněné již podněty z četby, které u začínajícího spisovatele mohly do jisté míry ovlivnit jeho umělecké záměry. To ovšem nemění nic na faktu, že Alois Jirásek patřil k našim největším polonofilům. Ze všech slovanských národů mu Poláci byli nejbližší, vztahy k nim byly nejhojnější a nejvělejší, polské literatuře věnoval již od mládí velkou pozornost. Mezi cizími oblíbenými spisovateli zauímají Poláci přední místo a také četné polské postavy a motivy v jeho díle dosvědčují jeho sympatie k Polsku.¹⁸⁾

Jirásek sám se prohlásil za polonofila a horlivého vyznače vzájemnosti česko-polské v dopise Julii Dutkové-Fischerové ze dne 19. prosince 1927, kde píše:

„Obzvláště by mne těšilo, kdyby se splnilo, co píšete, že kniha o Maryle bude dobře působit mezi Vašimi krajany pro lepší poznání a shodu českopolskou. Jsem shody té horlivým vyznačem jako od své mladosti vřelým milovníkem slavného polského písemnictví.“¹⁹⁾

Je zajímavé, že Bronisław Ćirlić²⁰⁾ považuje za svého druhu polonicum i Jiráskovy Psohlavce, neboť Chodové jsou podle jeho názoru původu polského. Odvolává se přitom mimo jiné na Pavla Stránského ze Zap, který žil jako pobělohorský emigrant přes deset let v Toruni²¹⁾ a který ve spise *Res publica Bojema* z r. 1634 považuje Chody za potomky Poláků, usídlených knížetem Břetislavem r. 1039 v jihozápadních Čechách v lese Černíně. Proti tomu Jindřich Vančura tvrdí, že onen les Černín nebyl v okolí Domažlic, ale u Berouna.²²⁾

Na základě uvedených okolností a dokládů je možno závěrem na otázku, zda na Jiráskovo dílo působily přímé polské vlivy, odpovědět jednoznačně záporně. Lze připustit nepřímý vliv Mickiewiczův na atmosféru některých prací, zvláště *Maryly*, z podvědomé reminiscence na Jiráskovu oblíbenou četbu z mládí i podnětné působení Kraszewského příkladu na Jiráskovy umělecké a národně uvědomovací plány. Domněnku o Sienkiewiczově vlivu na Jiráskovu tvorbu je však nutno naprosto odmítnout.

Naproti tomu se projevil polské vlivy u některých méně významných českých historických romanopisců.

Zabývám se i těmito případy polských vlivů na českou literaturu, přestože zde jde o autory z hlediska celonárodní literatury podružné a regionální. Díla těchto autorů se však setkala s velkým ohlasem a zájmem v širokých čtenářských vrstvách, byla mnohokrát vydávána a horlivě čtena, jak vyplývá ze zkušeností a statistik veřejných knihoven. Již tím samým představují jistý literárněhistorický fakt, kterým

¹⁸⁾ Srov. zejména Adolf Černý, *Slovanské látky u Aloisa Jirásky*, *Slovanský přehled* 14, 1911, 11–15, 67–72; Bohumil Vydra, *Alois Jirásek a Polsko*, *Literární rozhledy* 1930, čís. 9; Boh. Vydra, *Alois Jirásek a Poláci*, Praha 1938, Sdružení učitelů a profesorů v Praze; Julia Dutková-Fischerová, *Garšć wspomnień o Alojzym Jirásku*, *Dziś i Jutro* 1950, nr 19; Stefan Wierczyński, *Motywy polskie u Alojzego Jirásky*, *Przegląd Zachodni* 1951, 416–421; Jerzy Śliziński, *Alojzy Jirásek a Polska*, program Państwowego Teatru Nowego w Łodzi 25 V 1954; J. Śliziński, *Z korespondencji Alojzego Jirásky z Polakami*, Wrocław 1955; Wilhelm Szewczyk, *U źródeł czeskiego patriotyzmu*, *Dziennik Zachodni* 27 8 1951; J. Svítíl-Karník, *Alois Jirásek a Polsko*, *Lidová obroda* 19. 8. 1951.

¹⁹⁾ Srov. Jerzy Śliziński, o. c., 134.

²⁰⁾ Srov. Bronisław Ćirlić, *Alojzy Jirásek – przyjaciel Polaków*, *Wiś* 1951, nr 41.

²¹⁾ Srov. o tom též Jerzy Śliziński, *Przyczynę do pobytu Pawła Stránskiego ze Zap w Toruniu*, *Slavia* 26, 1957, 385–390.

²²⁾ Srov. Jindřich Vančura, *Dějiny někdejšího královského města Klatov*, Klatovy 1927, díl I., sv. 1, str. 56.

Vančura se domnívá, že také ves Hedčany na Berounsku připomíná svým jménem polské vystěhovalce, kteří pocházeli z hradu Gdeče.

Ćirlićova domněnka o polském původu Chodů je v moderní odborné literatuře ojedinělá.

je nutno se zabývat. Kromě toho tato díla prostřednictvím širokých vrstev nejdnou pronikají i mezi kultivované čtenářstvo a v pohraniční oblasti česko-polské jsou do jisté míry faktorem česko-polské vzájemnosti, protože demonstrují zájem o polskou tematiku, kladný vztah k polské kultuře a sympatie k Polákům.

Již v době před první světovou válkou se najdou stopy polských vlivů u Františka Slámy, slezského buditele a prvního historického romanopisce, který zpracovával historii opavského a těšínského Slezska. Sláma psal svůj první historický román ze Slezska, *Pán Lysé hory*, ke konci let osmdesátých, když působil v Těšíně. Byl zde tedy v přímém kontaktu s polským prostředím, neboť Těšín byl již tehdy městem s obyvatelstvem z větší části polským. Román se i tematicky stýká s polskou slovesností, neboť pověst o Ondrášovi je stejně živá v polské ústní slovesnosti i umělé literatuře jako v české.

Četná polská zpracování básnická i prozaická (Emanuel Grim, Adolf Fierla, Paweł Kubisz, Zofia Kossak-Szczucka, Gustav Morcinek aj.) dosvědčují velikou popularitu této nejkrásnější slezské pověsti i na teritoriu polském.²³⁾ Svým původem je to ovšem pověst česká a také Sláma čerpal převážně z českých pramenů (ze soudních spisů těšínských a hukvaldských, z lidových pověstí a zkazek). Polským pramenem byly Františku Slámovi s největší pravděpodobností jen pověsti o Ondrášovi, které ve formě románového životopisu zpracoval učitel Robert Z a n i b a l, působící v Koňské u Třince, pod názvem *Ondraszek, dowódca zbójców*.²⁴⁾ Tak se aspoň domnívá Boh. V a š e k v dopise Č. Ostravickému, nedatovaném, ale pravděpodobně z r. 1902.²⁵⁾

V románě je však ještě jedna věc, svědčící o pravděpodobném vlivu polském. Je to výborná postava komického hrdiny Targalíka, který chvástavým vychloubavstvím zastírá zaječí zbabělost. Tato rázovitá figura, sršící bodrým humorem a upoutávající čtenáře přirozenou, neodolatelnou komikou, má mnoho nápadně podobného s nesmrtelným Sienkiewiczovým Zaglobou, jednou z hlavních postav proslulé *Trilogie*. Je velmi pravděpodobné, že Slámovi byl pro Targalíka předlohou onen skvělý typ šlechtického bezemka a příživníka, i když ovšem Targalík je ze zcela jiné společenské třídy. Pravděpodobnost Sienkiewiczova vlivu je tím větší, že pro takové povahové rysy, jaké dal Sláma svému chlubitivému hrdinovi, neměl naprosto žádný podklad v lidové tradici.

Právě v době, kdy Sláma sbíral materiál k svému prvnímu historickému románu,

²³⁾ O Ondrášovi a ondrášovské pověsti v ústní i psané slovesnosti české a polské srov. podrobně a nejnověji v zvrubné monografii Aloise S i v k a *Ondrás z Janovic*, Ostrava 1958, i v její populárně vědecké verzi *Zbojník Ondrás*, Praha 1959. Ve vědecké monografii je vyčerpávající soupis veškeré dosavadní literatury o Ondrášovi. V populárně vědecké verzi se najde výběrová bibliografie všech významnějších prací.

²⁴⁾ *Ondraszek, dowódca zbójców*. Obrazek z przeszłego wieku, według opowiadań ludowych. Gwiazdka Cieszyńska 25, 1872, nr.18–32, 139 a n. Obsahuje celkem 15 kapitol: I. Wstęp. II. Rodzice Ondraszka. III. Ondraszek na naukach. IV. Ondraszek na dworze frydeckim. V. Ondraszek przystaje do zgrai lotrów. VI. Ondraszek zostaje dowódcą zbójców. VII. Nowe stosunki Ondraszka z hrabią frydeckim. VIII. Znaczniejsze wyprawy Ondraszka. IX. Opowieści gminne chwałą Ondraszka jako dobroczyńcę ludu. X. Towarzysze Ondraszka. XI. Dalsze powodzenia Ondraszka. XII. Nagroda wyznaczona na głowę Ondraszka. XIII. Śmierć Ondraszka. XIV. Zbójcy bez Ondraszka. XV. Zakończenie.

²⁵⁾ Srov. J. L. M i k o l á š, *Z korespondence Čeňka Ostravického, básníka slezského*, Věstník Matice opavské 37, 1932, 109. – V a š e k píše: „Gwiazdka byl bych Vám hned poslal, ale Váš pan student hned odešel odevzdat psaní mé kvartýrské; prosím, pošlete ho co nejdříve ke mně, jsem celý den doma. V ročníku 1872 je velmi pěkné pojednání o Ondrášovi, zdá se mi, že z něho čerpal Sláma ke svému románu.“

vychází u nás v letech 1887–1890 poprvé slavný Sienkiewiczův román *Obněm a mečem* v překladu Coelestina Friče a nákladem Šimáčkovým. Tak česká veřejnost poprvé poznala svéráznou postavu pana Zagłoby. Román vzbudil velkou pozornost a lze považovat za jisté, že jej se zájmem četl také Sláma, který po řadu let působil v česko-polském pohraničí, měl kladný poměr k polské kultuře a jako spisovatel, který sám měl v úmyslu stát se historickým romanopiscem, zajímal se nepochybně také zvláště živě o historickou beletristiku naši i cizí.

Jinak však než v postavě Targalíkově se možný vliv Sienkiewiczův v Slámově románu ani v další jeho tvorbě nijak neprojevil. Je nesporné, že zde jde jen o vliv zcela povrchní, o pouhé převzetí zevních povahových rysů výrazné komické postavy, která však v českém prostředí dostává také zcela jinou třídní příslušnost a funkci a ideologické zaměření přímo opačné než u polského vzoru. Tendence Sláмова díla je totiž diametrálně odlišná od záměrů Sienkiewiczových, je vyhraněně antifeudální; hlavní hrdina Ondráš se v Slámově podání ve shodě s ústní slovesností stává přímo symbolem protipanského boje utlačených a vykořisťovaných nevolníků: Lze tedy mít za to, že Sláma si ze Sienkiewiczze vzal pouze vzor pro svého Targalíka, jinak však polským romanopiscem ovlivněn nebyl. Jeho vášnivý příklon k lidu a odpor k pánům to již a priori stejně jako u Jiráska vylučoval.

Až do vlastní struktury prací, zejména ve velikých historických románech, proniká však Sienkiewiczův vliv často u Josefa Františka Karasa. Míra toho je ovšem nestejná.

S výjimkou dvou rozsáhlých románových prací, u nichž je to dáno okolnostmi zvláštními,²⁶⁾ jak bude vyloženo dále, nezasahuje zpravidla Sienkiewiczův vliv do významové, tj. ideové a emocionální oblasti Karasových děl. Nuzně živořící spisovatel, který většinu svých románů a povídek psal v bídné chalupě v zapadlém horském údolí u Hutiska na moravském Valašsku a tvořil mnohdy s horečným přímo chvatem, aby vydělal sobě i své rodině na holé živobytí, byl ještě nesmiřitelněji zaujat proti feudálním pánům a jejich přísluhovačům než dobře situovaný Sláma. Antagonismus mezi panskými vykořisťovateli a zbídačelými masami nevolného lidu je v Karasově díle vyhrócen do nejostřejšího kontrastu. Milost v jeho očích našla, stejně jako u Jiráska, jen česká šlechta zemanská, která v husitské době šla s lidem a dala své vojenské zkušenosti do služeb společného boje proti bezohlednému magánátstvu a všemocné církvi. Jestliže pak v románě *Hasnoucí půlměsíc* v rozporu se svou dosavadní koncepcí Karas zobrazil jako kladné typy šlechtické hrdiny ze 17. století, je to jen doklad, jak silně zde podlehl Sienkiewiczovu vlivu, když podle jeho nesmrtelných typů vlasteneckých polských šlechticů vytvořil i své hlavní postavy české.

Celkem se vliv Sienkiewiczův projevuje u Karasa daleko více v oblasti formové než tematické. Je zvláštní, že ten formální vliv nebyl dlouho odhalen. Důvod spočívá asi v tom, že se Karas jazykem svých historických románů a povídek snažil napodobit Aloise Jiráska, a proto byl některými našimi literárními historiky označován za Jiráskova epigona nebo žáka.²⁷⁾ Teprve Bedřich Slačaník upozornil na silný vliv Sienkiewiczův, který – podle jeho názoru – lze sledovat v nejlepších

²⁶⁾ Mám na mysli romány *Do čtyř artikulů* (1915) a *Hasnoucí půlměsíc* (1925), v nichž se vliv Sienkiewiczův projevil nejmarkantněji.

²⁷⁾ Srov. např. Josef Slačaník, *Dějiny literatury české*, Brno 1940, 7. vyd., 91.

partiích Karasova díla.²⁸⁾ Jeho postřeh je cenný, ale Slavík příliš paušalizuje. Román *Do čtyř artikulů*, jehož některé postavy i výjevy jsou přímou parafrází Sienkiewiczových *Křižáků*, patří mezi nejslabší Karasovy práce. Jinde však – a v tom má Slavík pravdu – zasahuje Sienkiewiczův vliv Karasovu tvorbu příznivě. U Karasa dochází k zajímavé kontaminaci dvou vlivů, Jiráskova v jazyce a částečně v tematice, Sienkiewiczova v kompozici, zvláště v sujetu. Stejně jako Sienkiewicz má Karas zálibu v romanticky dobrodružném ději, v němž důležitými prvky jsou náhlé případy, tajné útoky, odvážné přechody nepřátelským územím, slídění v přestrojení atd., dále v napínavých zápletkách, intrikách, v rušných davových a bitevních scénách, kde řinčí zbraně a září barevné kroje. Stejně si libuje i v markantně odlišených postavách, ostře řezaných tvářích a komických figurách, často až do grotesknosti překreslených. Na rozdíl od Sienkiewiczze nejsou však jeho nejlepší postavy z řad šlechty a slavných válečníků, nýbrž – a v tom je zase příbuzný s Jiráskem a se Slámou – z lidu. Mistrovsky oživuje zvláště postavy starých zjizvených žoldnéřů, zešedivělých ve vojenských službách různým pánům, znamenitě dovede vystihnout jejich drsné způsoby, halasné vychloubačství a obhroublý humor. Stejně dobře se mu daří i typy hladových vesnických kantorů a bezprávných nevolníků, zvláště rázovitých horalů, k nimž v protiklad postavil chladné nelitostné magnáty, naduté vrchnostenské úředníky a surové dráby jako odrodilce z lidu, před pány ponížené, ale k lidu hrubé a kruté. V tom je přímo proti Sienkiewiczovi, který ve většině svých historických románů glorifikoval šlechtu jako jádro národa a sobecké magnáty nejednou vyličoval přímo jako obětavé *defensory patriae* a jejich postavy zobrazoval někdy přímo v nadlidských dimenzích legendárních bohatýrů (srov. např. jeho nerealistické a nehistorické podání knížete Wiśniowieckého v románě *Obněm a mečem*).

Je třeba zde ovšem uvážit též rozdílné třídní složení obyvatelstva v Polsku a v českých zemích i značně odlišnou úlohu šlechty v Polsku a u nás v 16.–18. století.²⁹⁾ Karas by v tomto ohledu ve většině svých prací nebyl mohl následovat svůj veliký polský vzor, ani kdyby nebyl celým svým životem, svými osudy a dílem člověkem tak typicky lidovým. V českých zemích, zejména pak na severovýchodní Moravě a ve Slezsku, jejichž historii Karas nejčastěji a také nejzdařileji beletristicky zpracovával, byly poměry v mnohém ohledu zásadně jiné než v sousedním Polsku. Zde nebyla jako v Polsku početná drobná a střední šlechta, a to šlechta národní, vlastnecká, která v Polsku ještě v 16. století je těsně spjata s lidem, pracuje s ním na polích ve společenství téměř patriarchálním a má s ním mnoho společných zájmů,

²⁸⁾ „Přes půl sta je Karasových knih s historickými náměty a každá z odlišného prostředí, přinášeje i místnímu znalci mnohou podrobnost v poznání kraje, čtenáři potom v nespoutané obraznosti dějinné zápasy, dobrodružné děje, bitvy i zrady, výpady i úskok, obět i zášť. Tento dvojitý základ Karasovy tvorby, její východisko i obrázek zpracování, tvoří typický znak spisovatele, který je v nejlepších místech svého díla učenlivým žákem Sienkiewiczovým.“ (B. Slavík, *Pisemnictví na moravském Valašsku*, Olomouc 1949, 317.)

Sám jsem již r. 1939 v rukopisné státní práci *Beskydy v literatuře polské a české* naznačil souvislost mezi Sienkiewiczem a Karasem. Napsal jsem tehdy: „Působil na něho (tj. Karasa) ovšem Jirásek, avšak na beskydskou část jeho díla daleko méně, než jak se obecně soudí. Jiráskův vliv se výrazně projevil jen v Karasových rozsáhlých eposejích z doby husitské, příliš závislých na velikém vzoru. Silně ho však ovlivnil také geniální mistr polského historického románu Henryk Sienkiewicz. Jeho vliv je v Karasových beskydských románech nesporně značně větší než vliv Jiráskův.“

²⁹⁾ Nikde v celé Evropě nebyla tehdy tak početná a sebevědomá šlechta jako v Polsku, kde představuje 8 % z celkového počtu obyvatelstva, tzn. konkrétně v 16. století téměř půlmilionovou masu drobné a střední šlechty, vedené několika mocnými velmožskými rody. (Srov. Josef M a c ů r e k, *Dějiny polského národa*, Praha 1948, 119.)

radostí i strastí. V chudých, těžce zkoušených horských krajích severovýchodní Moravy a těšínského Slezska by byl ani nemohl vzniknout takový utěšený obraz idylického šlechtického života, jaký se v Mickiewiczově světově proslulém eposu stal arcidílem a nejnárodnějším literárním výtvorem celé polské literatury. V těch částech našich zemí, o nichž Karas nejčastěji psal, byla šlechta v naprosté většině nečeská, poddanému lidu cizí jazykem i způsobem života, její poměr k domácímu selskému obyvatelstvu byl lhostejný, ne-li přímo hluboce opovržlivý. Proto ani žádný z Karasových románů se nemohl stát oslavou šlechty jako jádra národa, jak tomu bylo u Sienkiewicze.

V českých zemích jde šlechta s lidem jen v období předhusitském a husitském, tehdy však jde o hnutí svou podstatou i iniciativou lidové, jemuž se drobná zeman-ská šlechta, zběhlá ve vojenském řemesle, staví do čela. Avšak Karasovou doménou není husitská doba, ačkoli také z ní napsal několik románů a povídek. Jsou to však jeho práce nejslabší. Zde se skutečně jeví jen jako epigon, jako nepůvodní, mělký přeoráváč rolí již zpracovaných, ze kterých jeho veliký předchůdce Alois Jirásek dovedl vytěžit nepoměrně více. Tak např. ani silný, do všech oblastí pronikající vliv Sienkiewiczův ve velkém husitském románě *Do čtyř artikulů*³⁰⁾ nemohl pozdvihnout úroveň práce, která tematicky, jazykově a stylisticky navazuje ovšem také na Jiráska. Na rozdíl od jiných Karasových sienkiewiczovských románů nejde zde však o zúrodnující vliv v pravém a kladném slova smyslu a o jeho tvůrčí využití, jsou to spíše jen imitace a mechanická přejetí, často nevhodně a kompozičně neorganicky vřaděná do základní jiráskovské osnovy. Zatímco jinde, zejména v *Ondru Foltýnovi* a v *Hasnoucím půlměsíci*, dovedl Karas vliv Sienkiewiczův i Jiráskův přirozeným a vhodným způsobem skloubit a tvořivě zpracovat, zde se to nepodařilo a vznikl jen jakýsi literární bastard mezi Sienkiewiczovými *Křížáky* a Jiráskovým *Proti všem*.

Karas zde mohl následovat Sienkiewicze i v oblasti ideově emocionální, když Sienkiewicz zde oslavuje hrdinný boj Poláků proti mocným cizáckým násilníkům, ale nic užitečného tentokrát z toho u Karasa nevyšlo, naopak, vedlo to k nesprávně jednostrannému zdůraznění protiněmeckých složek husitského hnutí a tím zkresení jeho pravé třídní podstaty.

Podobnosti se Sienkiewiczovou mohutnou historickou freskou jsou nápadné, vcelku primitivní, někdy i nelogické. Např. zraněný sedlák, který se objeví na počátku románu Karasova, je zřejmě pouhou napodobeninou sedláka v *Křížácích*, který ukazuje Jurandovi cestu do Szczytna. Zatímco však Sienkiewiczův sedlák je významným kompozičním prvkem a jeho postava je v plném souladu s celkovou ponurou situací scény, u Karasa je sedlák jen zbytečnou epizodickou figurkou, která do děje nijak nezapadne, autor si s ní sám neví rady a nechává ji zase bez účelu zmizet.

Oba hlavní hrdinové Karasovy knihy, starý šlechtic Cestka z Myčic a mladý Bavor z Pernštýna, kteří spolu přijíždějí do předhusitské Prahy a besedují tam s pražskými měšťany v malebně krémě stejně jako Mačko z Bogdańca a mladý Zbyszko v hospodě v Tyńcu s krakovskými měšťany, jsou věrnými českými protějšky svých polských vzorů. I dřívější osudy pana Mačka a pana Cestky jsou podobné. Mačko o sobě vypráví:

„Hej! jezszce za czasów wojny Grzymalitzcyków z Nałęczami spalili nam do cna nasz Bogdaniec, tak że jeno stary dom ostał, a co było, pobrali, służebni zasie uciekli. Została goła ziemia, bo i kmiecie, co byli w sąsiedztwie, poszli dalej w puszcę.“

(*Krzyżacy* I, Warszawa 1948, 3.)

A o panu Cestkovi se v Karasově knize říká:

„Ves Myčice na Plumlovsku spálil nepokojný souseď, i zemanský dvorec lehl popelem a poddaní se rozběhli do světa, ves byla do gruntu zpustošena, pole, neorána, zanikla a kde před časy ves byla, nyní už bujel mladý hvozď.“

(*Do čtyř artikulů*, Praha 1915, 17.)

³⁰⁾ J. F. Karas, *Do čtyř artikulů*. Román z doby husitské. Praha 1915, Šimáček.

Podobných parafrází je v knize celá řada.

Z přejatých postav je nejpozoruhodnější mladá, půvabná paní Ofka, která nebojácně chodí po hlubokých středověkých hvozdech českých s kuší a tesákem a chladnokrevně zápasí s dravou zvěří. Je to postava ojedinelá v tradici české historické prózy a její souvislost se Sienkiewiczovou Jagienkou je nesporná. Ale zatímco Jagienka je jednou z nejlepších Sienkiewiczových ženských postav) postavou neobyčejně životnou a s vrcholným uměleckým mistrovstvím charakterizovanou, zůstala paní Ofka jen jejím bezbarvým odrazem, postavou psychologicky nepravdivou a neorganicky zasazenou do jiného prostředí, než bylo to, v němž se tak přirozeně pohybovala nezkrtná a neohrožená, ale přitom svým nenapodobitelným způsobem jemná a cudná Jagienka. Karasova snaha vytvořit za každou cenu obdobu Jagienky je až příliš zřejmá a vyznívá násilně.

Kladným přínosem románu *Do čtyř artikulů* je především svědectví, jak silně působili Sienkiewiczovi *Křižáci* také v českých zemích, kde vycházejí v českém překladě poprvé již r. 1898 a do světové války mají celkem čtyři vydání. Sám román je však dokladem neúspěšného – a celkem zbytečného – Karasova úsilí o vytvoření veliké husitské epopoje po způsobu Jiráskova *Proti všem*.

Jen v několika kratších románech pro mládež podařilo se Karasovi napsat i z husitské doby díla dobrá, kompozičně ucelená a poutavá, v nichž se Sienkiewiczův vliv projevil nesrovnatelně příznivěji než v rozvleklých husitských románech velikých, přes všechnu zdánlivou zevní dějovou pestrost mdlých a únavných. Tyto zdařilé dobrodružně historické romány pro mládež mají vskutku sienkiewiczovský ráz, který není zde dán jen povrchními analogiemi nebo parafrázemi a imitacemi, ale navázáním přímo na způsob Sienkiewiczovy tvorby. V následování metody Sienkiewiczovy spisovatelské práce mohl Karas nejlépe a nejvolněji uplatnit svůj sklon k dobrodružnosti a romantice, rozvinout poutavý děj se zápletkami, vzruchem a napětím, přiblížit se k psychice mladistvého čtenářstva a vyhovět jeho zálibám v dobrodružných příhodách.

To platí o románech *Na Žižkově válečném voze* (Praha 1919), *Petrovští* (Praha 1922), *Žižkovo pole* (Praha 1923), *Na Běbání* (Praha 1925) a *Kantorovy trampoty* (Praha 1927), ale především o románu *V plamenech* (Praha 1916, 2. vyd. 1923), který je ryze sienkiewiczovský jak svým rušným, napínavým dějem s překvapivými obraty, pronásledováním, skrýváním a slíděním, tak svými ostře konturovanými postavami a postavickami. Jsou tu nejen typicky sienkiewiczovské postavy „rytířů bez bázně a hany“, tolik u mládeže oblíbených, ale i stejně typičtí špehři a taškáři, světem protřelí a vychytralí, kteří podobně jako u Sienkiewiczze mají důležité úkoly výzvědné. Karasovy romány pro mládež, kompozičně sevřené a dějově hybné a svěží, patří vůbec k nejlepšímu, co moravský romanopisec napsal.³¹⁾ Vliv Sienkiewiczův se zde projevil zvláště blahodárně. Totéž, co přitahovalo nesčetné mladé čtenáře k románům Sienkiewiczovým: dobrodružnost, romantika a barvitost, bylo také příčinou velké obliby Karasových prací pro mládež zejména v prvním desetiletí po první světové válce.³²⁾

Stejně výrazně a většinou také stejně příznivě jako v románech pro mládež pro-

³¹⁾ Kromě románů uvedených v textu vydal Karas pro mládež ještě *S králem dobrodruhem* (Praha 1920), *Smil Klát, rytíř bez bázně a hany* (Praha 1922), *K staroměstskému lešení* (Praha 1922), *Kalich na Sioně* (Praha 1925), *Lešenský plamen* (Praha 1925), *Hrdina Almuž* (Praha 1927).

³²⁾ Tehdejší znalci literatury pro mládež vesměs velmi kladně hodnotili Karasovy romány a zdůrazňovali Karasovy značné fabulační schopnosti, jeho dovednost upoutat zájem mladých čtenářů a živě zobrazit minulost. Tak např. F. A. S o u k u p v recenzi Karasova *Žižkovo pole* označuje Karasa za „skvělého vypravovatele“ (Úhor, kritická revue věnovaná literatuře pro mládež, roč. 12, 1924, str. 26) a jako hlavní klady jeho díla vyzdvihuje především ty znaky, kterými Karas přímo souvisí se Sienkiewiczem: „ruch, život, dramatická síla, výřelý cit vlastenecký“ (Úhor, l. c., 25).

jevil se Sienkiewiczův vliv také v převážné části Karasových historických románů z oblasti moravských a slezských Beskyd. Historií této malebné, ale neúrodné a v důsledku toho v minulosti chudé oblasti, jejíž obyvatelstvo až donedávna ve svých širokých vrstvách z velké části trudně živořilo, začal se Karas intenzivně zabývat zejména od r. 1911, kdy přišel do Valašského Meziříčí jako redaktor „Palackého“.³³⁾ Na počátku první světové války, když byl „Palacký“ zastaven, odstěhoval se Karas na několik let do venkovské chalupy v zapadlém horském údolí „Za kopcem“ v Hutisku u Rožnova pod Radhoštěm. Zde, uprostřed jedné z nejkrásnějších krajín v celých Beskydách, v bídné chatrči s výhledem na nádhernou horskou scenérii, napsal Karas většinu svých beletristických prací z historie severovýchodní Moravy a Slezska.³⁴⁾

Jeho první historický román z Beskyd, *Ondra Foltýn*,³⁵⁾ však vznikl s největší pravděpodobností v době jeho pobytu ve Valašském Meziříčí. Ačkoli je román tematicky blízký Jiráskovým *Psoblavcům*, kompozičně se zde Karas jasně přiklonil k Sienkiewiczovi. Podobá se mu dobrodružnou fabulí, zálibou v rušných bitevních scénách, snahou o překvapivé zápletky a výraznou, leckdy až karikaturisticky zaostřenou charakteristikou postav. Karas zde dovedl zkrátit svůj přílišný sklon k romantičnosti, potlačil náběhy k mnohomluvnosti a dějové rozvláčnosti, které jsou nedostatky některých jeho dalších velkých románových prací, a vytvořil tak dílo pevné stavby, jaké později v té míře už jen zřídkakdy dosáhl. Také úspěšná snaha o charakterizaci postav výrazně odlišenou mluvou, kořeněnou dialektismy a promísenou ustálenými úslovími a rčeními, je nepochybně pod vlivem Sienkiewicze (srov. např. ukrajinštinu kozáků a Zagłobovy charakteristické průpovědi v *Ohněm a mečem*).

Ideově stojí Karas ovšem tentokrát zcela jasně v opačném táboře než Sienkiewicz ve svém proslulém románě *Ogniem i mieczem*, který byl Karasovi s největší pravděpodobností vzorem (srov. např. jen velké davové scény z obležení Zbaraže

³³⁾ Josef František Karas se narodil 4. prosince 1876 v Tišnově v chudé tkalcovské rodině. Studoval na gymnasiu v Brně, krátký čas byl hercem, pak písařem, od r. 1904 se věnoval novinářství a literatuře. Do r. 1907 působil v Brně v národně socialistickém „Pokroku“, odtud přešel do Ostravy, kde byl redaktorem „Ostravských listů“, a do Olomouce, kde byl tajemníkem Národní jednoty. V letech 1911 až 1920 žil na Valašsku. Od r. 1920 byl redaktorem „Hané“ v Kroměříži a od r. 1923 „Obzoru“ v Přerově. Vedle práce literární a novinářské zasvětil celý život neúnavné činnosti lidovýchovné a osvětové. Vykonal přes pět set veřejných přednášek a napsal nepřehlednou řadu úvah a pojednání. Jeho pracovní vytrvalost a literární plodnost byla obdivuhodná. Dostal několik cen (Riegrovu, Nového lidu, I. cenu za nejlepší lidovou povídku, cenu Třebízského, Svatobora, moravskou zemskou cenu aj.). Zemřel 19. února 1931 v Dluhonicích u Přerova. – Srov. o něm zejména Vojtěch Martinek, *J. F. Karas*, Černá země 7, 1930–31, 113–116; V. Martinek, *Literární život slezský*, Vlastivědný sborník slezský II, Opava 1926, 59; V. Martinek, *Slezsko v literatuře krásné*, V M O 1917, 147–148, 151; V. Martinek, *Spisovatel J. F. Karas*, Moravský kalendář 1932, 62–64; V. Martinek, *J. F. Karas*, Naše Valaško 2, 1931, 92–95; V. Martinek, *Několik vzpomínek na J. F. Karasa*, Polední deník, Mor. Ostrava 5/12, 7/12 1936; Vilma Volková-Karasová, *Vzpomínky na otce, spisovatele J. F. Karasa*, Moravskoslezský deník 10/7 1938; Jaroslav Kunc, *Slovník soudobých českých spisovatelů* I, Praha 1945, 346–348; Bedřich Slavík, *Pisemnictví na moravském Valašsku*, 315–321. – O Karasových knihách pro mládež srov. zejména Jan Petrus, *Přehled československé literatury pro mládež*, Brno 1937, 154–155, 182, 232. Bibliografii rozsáhlého Karasova díla pořídil K. Nosovský v Literárních rozhledech XI, 78–81.

³⁴⁾ Na místě, kde Karas za války na Hutisku žil a tvořil, je projektována „Karasova chalupa“ na návrh Jana Kobzáně a Václava Tomana. (Srov. B. Slavík, *Pisemnictví na moravském Valašsku*, 316.)

³⁵⁾ *Ondra Foltýn*. Román z osmnáctého věku. Olomouc 1913. 2. vyd. Praha 1924. 3. vyd. s ilustracemi Aloise Moravce Praha 1946.

a táborové povstalecké scény z *Ondry Foltýna*). Sienkiewicz je jasně na straně polské magnaterie a vzbouřené ukrajinské nevolníky zobrazuje jako divoké, barbarské hordy zběsilých nájezdníků, Karas naproti tomu se naprosto jednoznačně postavil na stranu vykořisťovaného lidu, s vášnivým přímo zaujetím pro věc spravedlnosti a pokroku vypravuje o zoufalém boji slezských poddaných sedláků proti panskému násilí, útisku a svévoli. Je možno však pokládat za jisté, že Karas – stejně jako velická většina ostatních českých čtenářů a obdivovatelů Sienkiewiczových – si neuvědomoval Sienkiewiczovo vyhraněné šlechtické a protilidové stanovisko. Boj Poláků s Ukrajinci chápal nepochybně národně, nikoli třídně, Wiśniowiecki mu byl ve shodě s podáním Sienkiewiczovým ušlechtilý a statečný *defensor patriae*, nikoli zistný a k zájmům lidu lhostejný obhájce vlastních výnosných latifundií na Ukrajině. Lze předpokládat, že Karasovi nebylo zcela jasné ani povstání Bohdana Chmelnického, zejména když do toho zasáhli také Tataři jako spojenci Chmelnického, a že nepochybně sám také sympatizoval s bojem Poláků, který se mu ve smyslu pojetí Sienkiewiczova jevil jako boj za vlast a evropskou civilizaci. Třídní boj, který v známých podmínkách našeho feudalismu se mu rýsoval zcela jasně a nedvojznačně, v složitých národnostních a sociálních poměrech v ukrajinsko-polském pohraničí mu s velkou pravděpodobností unikal.

Značně slaběji než v *Ondru Foltýnovi* se vliv Sienkiewiczův projevil ve dvou rozsáhlejších epejích ze sedmnáctého století, *Valdštyňův tábor*³⁶⁾ a *Pod kosou*³⁷⁾. I zde usiluje Karas o rušný a dobrodružný děj, ale s malým úspěchem. Chmurné zabarvení *Valdštyňův tábor*, prosáklý tragičností až osudovou, působí při vši zevní dějové pestrosti dojmem zemdlenosti a tvůrčí únavy. Autorova snaha o napínavost vyznívá tentokrát naprázdno. Jen s námahou a leckde i násilnými obraty a zápletkami vede děj ke konečnému řešení, až fantasticky romantickému, a jen ztěžka se dostává přes rozlehlé dějové tíšiny.

Ani obšrný román z časů švédských vojen a velikého selského povstání *Pod kosou* se nevyrovná *Ondru Foltýnovi*. Vliv Sienkiewiczův je také zde patrný. Byl-li však v dřívějších Karasových pracích zřejmý vedle *Křižáků* především vliv románu *Obněm a mečem*, pak zde byla přímým vzorem nepochybně druhá část slavné Trilogie, *Potopa*, vedle *Křižáků* nejlepší práce Sienkiewiczova, s velikolepým patosem oslavující hrdinný boj Poláků proti přesile Švédů a Uhrů, kteří jako potopa zaplavili Polsko za přímé podpory i části vlastní polské magnaterie, která z neštěstí vlasti chtěla těžit pro povznesení vlastní moci a zvětšení bohatství. Sienkiewiczova *Potopa* kolovala tehdy u nás již v trojím různém překladě a několika vydáních³⁸⁾ a patřila stejně jako *Obněm a mečem*³⁹⁾ a *Křižáci*⁴⁰⁾ k nejoblíbenější četbě širokých

³⁶⁾ *Valdštyňův tábor*. Román ze sedmnáctého věku. Praha 1923.

³⁷⁾ *Pod kosou*. Epeje z časů švédských vojen. Praha 1924.

³⁸⁾ *Potopa* vyšla poprvé v českém překladě J. J. Langnera r. 1899 u Beauforta v Praze (2. vyd. 1905, 3. vyd. 1924). V překladě Václava Kredby a s ilustracemi Věnceslava Černého vyšla *Potopa* u Vilímka, poprvé r. 1921, potom ještě 1923 a 1925; v téměř překladě také u Kvasničky a Hampla roku 1927. Zkrácené vydání pro mládež podle úpravy W. Grzymałowského přeložil Aug. Spáčil; vyšlo u Vilímka 1906, 1911, 1926.

³⁹⁾ *Obněm a mečem* vyšlo u nás poprvé, jak již uvedeno výše v textu, v letech 1887–1890 v překladě Coelestina Friče a nákladem Šimáčkovým. Týž překlad vyšel i r. 1901 u Beauforta. V překladě Václava Kredby a s ilustracemi Viktora Qlivy a Věnceslava Černého vyšel román znovu u Vilímka r. 1919. Týž překlad ještě jednou u Kvasničky a Hampla r. 1927. Zkrácené vydání pro mládež v úpravě W. Grzymałowského přeložil opět Aug. Spáčil; s ilustr. V. Černého vyšlo u Vilímka 1904, 1920, 1923.

⁴⁰⁾ *Křižáci* vyšli u nás poprvé r. 1898 v překladě J. J. Langnera a nákladem Beaufortovým;

čtenářských vrstev, zvláště též mládeže. V mohutných obrazech bitev, pustošení a plenění, ničivých nájezdů i zoufalého odporu měl Karas vynikající vzor i pro svou práci, která je ze stejné doby a zobrazuje Valašsko, stížené stejně krvavou tragédií jako Polsko v 17. století. Zůstal ovšem daleko za svým polským vzorem. Nedostatkem díla jsou rozvláčné scény a dlouhé úvahy. Rozměrné epizody děj nezpešťují, ale nepříjemně tříští. Ústředním dějovým pásmem jsou tu osudy dvou českých šlechticů-emigrantů, sloužících ve švédském vojsku, které válečná náhoda přivedla na Valašsko do okolí Vsetína. Okolo těchto dvou postav vytváří autor široký románový obraz strašného utrpení Valašska, hlavně jeho poddaného lidu, v letech 1642 a 1643. Zpracovává beletristicky historii velikého povstání vsetínského nevolného lidu, podporovaného Švédy, těžký, nerovný boj proti císařským vojskům a krvavé potlačení vzpoury.

Teprve ve velikém románě *Hasnoucí půlměsíc*,⁴¹⁾ kde se Sienkiewiczův vliv projevili nejmarkantněji, pronikl do Karasova díla stejně jako v jeho románech pro mládež také Sienkiewiczův optimismus, onen bojovný a heroický optimismus, kterým Sienkiewicz prodchl svou *Trilogii* pro „posílení polských srdcí“, jak sám říkal. V *Hasnoucím půlměsíci* rozvinul Karas všechny své bohaté invenční a fabulační schopnosti do nejvyšší míry. Ještě mnohem nápadněji než v jiných dílech Karasových se tu objevuje podobnost a příbuznost se Sienkiewiczem v tematice, která v historickém materiálu čerpá z pohnutých dob tureckých vojen a vpádů, v dobrodružném ději, v hemživých scénách válečných a táborových i v bohatém kaleidoskopu pestré řady rázovitých postav z nejrůznějšího prostředí. Karas tu vskutku sienkiewiczovsky přechází z prostředí do prostředí, vždy stejně dobře a živě zachyceného, ať je to zapadlá chatrč v omamné kráse vsetínských Beskyd, ať bohatý měšťanský dům v Levoči, hospůdka v tmavé vídeňské uličce, zešerelé podkroví svatoštěpánské věže nebo hlučně kolotající turecký tábor. Pro zdařilé vylíčení obléhání Vídně Turky r. 1683 měl bezesporu přímý vzor v mistrovském Sienkiewiczově zobrazení obležení Zbaraže v románě *Obnēm a mečem*, jak bude doloženo dále.

Karas měl nepochybně veliký epický talent, avšak krajně nepříznivé životní podmínky, v nichž byl nucen literárně tvořit, nedovolily jeho rozvinutí. *Hasnoucí půlměsíc* – stejně jako jiné Karasovy práce, kde se výrazně a plodně uplatnil Sienkiewiczův vliv, např. v *plamenech* – naznačil, kam by byl pravděpodobně Karas dospěl, kdyby mohl tvořit v lepších podmínkách, bez onoho nezdravého chvatu a existenčního tlaku, na který si vždy stěžoval.⁴²⁾

V *Hasnoucím půlměsíci* se Karas celou tematickou i ideově emocionální oblastí díla přiblížil k svému velikému polskému vzoru a učiteli; to se předtím – s výjimkou nezdařeného pokusu o parafrázi *Křížáků* v románě *Do čtyř artikulů* – ještě nikdy nestalo. Třídní aspekt, tak silný a výrazný v *Ondru Foltýnovi* a ještě i v „epo-

2. vyd. 1900, 3. vyd. 1903. V překladu V. Kredby r. 1927 u Kvasničky a Hampla. V úpravě pro mládež, přel. A. Spáčilem a ilustr. V. Černým, r. 1910 u Vilímka a r. 1927 u Kvasničky a Hampla.

⁴¹⁾ *Hasnoucí půlměsíc*. Román ze XVII. věku. Praha 1925, Kočí.

⁴²⁾ V jednom dopise dr. Vojtěchu Martínkovi Karas psal: „... nemám svátků, nemám prázdnin, píši, píši...“ (Srov. Vojtěch Martínek, J. F. Karas, Černá země 7, 1930–31, 116).

Rovněž František P r a ž á k ve svých pamětech píše o J. F. Karasovi:

„Byl to člověk zvláštních lidských osudů. Sám mi vypravoval, že již na tom byl tak zle, že umíral hladem a vši ho žraly, když neměl kam se uchýlit. Sám měl oči věčně červené od psaní i od jiného a již tenkrát měl plně kufrů rukopisů, většinou historických románů a povídek i detektivních věcí. Psával většinou do kalendářů, až Kočí počal soustavně vydávat jeho historické povídky a romány.“ (František P r a ž á k, *Půl století*, Praha 1946, 165.)

pejí“ *Pod kosou*, tu ustupuje do pozadí, do popředí vystupují hlediska národnostní a celoevropská, boj křesťanstva proti Turkům. Je to i pojetí Sienkiewiczovo, známé zejména z románů *Ogniem i mieczem* a *Pan Wołodyjowski*. V markantním vyzdvížení Poláků jako zachránců Vídne a v glorifikaci Jana Sobieského i v četných epizodických postavách Poláků zrači se v Karasově románě autorovy vřelé sympatie k Polákům a dosvědčují současně, co bylo řečeno už výše, že totiž Sienkiewiczovo stanovisko, jehož třídní zahrocení nechápal a si neuvědomoval, nebylo Karasovi v tomto případě nijak cizí.

Ukázal to i výběrem hlavních postav v *Hasnoucím půlměsíci*: baron Ondřej Černava, komtesa Isabela a slovenský zeman Mikuláš Uhora by svou třídní příslušností byli plně přijatelní i pro Sienkiewicze. Některé hlavní i vedlejší postavy v Karasově románě mají přímo tělesné i povahové rysy velmi podobné známým postavám Sienkiewiczovým.

Tak např. jeden z polských obránců Vídne, udatný a mrštný pan Lašć Żywiecki, připomíná silně pana Wołodyjowského, a to i způsobem boje, stejně tak pan Mikuláš Uhora, nadaný obrovitou silou, je ve svých smělých bojových akcích velmi příbuzný panu Longinovi Podbipiętovi.

Román *Hasnoucí půlměsíc* je tak sienkiewiczovský svou tematikou, kompozicí, charakterem postav i celým svým rázem a ovzduším, že by se v evropských literaturách sotva našlo dílo, v němž by se vliv Sienkiewiczův projevil silněji a výrazněji.⁴³⁾ Tentokrát šel vliv Sienkiewiczův hluboko do samé struktury díla, prostoupil všechny jeho složky, takže Karasův román se stal přímo českým protějškem, i když pochopitelně umělecky nerovnocenným, k proslulému Sienkiewiczovu románu *Ohněm a mečem*.

S účinným prostředky sienkiewiczovské spisovatelské techniky se tu setkáváme v míře ještě větší než v jiných pracích Karasových. Autor s oblibou nechává čtenáře v napjaté nejistotě o dalších osudech svých postav, dovedně spřádá napínavé výjevy skrývání a pronásledování zvěďů, temných intrik a zrady, vylučuje průchod nepřátelským územím, půtky, srážky, souboje a to vše stejně jako Sienkiewicz střídá s půvabnými obrazy poklidného života v zámožných šlechtických a měšťanských domech. Svě hrdiny uvádí do náhlých, nepředvídaných nebezpečí, živě líčí jejich city vlastenecké i milostné, jejich kořistnické vášně, bojovné rozohřnění i žhavou nenávist, a především soustřeďuje pozornost na barvitě zobrazení bitev a rušného táborového života.

Tentokrát podlehl Karas Sienkiewiczovi v některých partiích románu také ve stylu, i když nikdy ne tak silně jako v tematice, v kompozici nebo v charakteristice postav. Nejčastěji se s tím setkáme na místech přímo závislých na Sienkiewiczovi. Tak např. popis tatarské jízdy (str. 252) a živé vylíčení bitky dobrovolníků pana Żywieckého s přesilou tatarských čambulů (str. 252–253) souvisí s podobnými místy v Sienkiewiczově *Potopě* a *Ohněm a mečem* nejen motivicky, ale i stylisticky.

„Tataři ani trochu se nepodobali vojsku, byli nejen malí, ale i křiví, hrbatí mezi nimi a jednoocí, seděli na nízkých konících téměř huňatých, s dlouhou hřívou, dlouhým ocasem; sedlo nahražovala beraní nebo ovčí kožešina, uzdu provázek nebo kravské střevo. Lidé měli na hlavách vysoké plstěné čepice zašpicatělé, bez štítků i střež, často ovroubené hnědou beraninou a byli ozbrojeni luky, z nichž mnohé v rukách zkušených lukostřelců byly zbraní strašlivou. Někteří mávali kopím nasazeným na dlouhém, tenkém ratišti; někteří potásali nad hlavami šavli nebo kindžalem, všichni bojovně křičeli.“ (Str. 252.)

„Pouze srdnatý pan Lašć řádl jako vzteklý vlk, pobíjel Tatař, vybíraje si lidi podle odznaků

⁴³⁾ Opomímám zde úmyslně vícekrát již zmíněný román *Do čtyř artikulů*, kde nejde o tvůrčí aplikaci a svěrázně zpracování podnětů a vlivů ze Sienkiewicze jako v *Hasnoucím půlměsíci*, ale o pouhé zevní napodobeniny a povrchní analogie.

vyšších hodnot, ale i pan Lašč musel ustoupit, když ostatní pole pouštěli, nic i ten nejudatnější proti množství rozběsněnému; leč ustupoval jako silný kanec, jenž občas obrací se na planině a nejbojovnější psy pobíjí. S panem Laščem šel Mikuláš Uhora se svými dvanácti měsíčky. Pan Mikuláš těšil se na Tatary jako malé dítě a rubal je strašlivými úhozy palaše, drtil je ranami, kterým nic neodolalo, ani přílba v Damašku ukovaná, ani pancíř s mosaznými puklemi.“ (Str. 253.)

Karas se sám k Sienkiewiczovi jako k svému vzoru přihlásil přímo v textu románu. Na místě, kde se v *Hasnoucím půlměsíci* mluví o tureckých podkopech pod vídeňskými hradbami, podotýká starý polský šlechtic pan Marek Ciespieński: „To je jako u Zbaraže.“ (Str. 349.) A dále na též místě popisuje Karas ústy pana Ciespieňského obležení Zbaraže zřejmě podle Sienkiewicze. Přirovnáním obležení Zbaraže r. 1649 a Vídně r. 1683 Karas sám potvrdil, co je z celého charakteru románu zřejmé, že mu byl přímým vzorem Sienkiewiczův román *Obněm a mečem*. Souvislost se Sienkiewiczem napovídá i IX. kapitola 4. knihy románu, popisující přípravy vojsk Jana Sobieského k vídeňskému tažení. Přes jinak dobrou znalost polských dějin a poměrů mu třídní dynamika a problematika polské historie uniká. I v tom je nepochybně vliv Henryka Sienkiewicze, k němuž Karas vždy vzhlížel jako k velikému, nedostižnému vzoru. Stejně jako Sienkiewicz klade pak Karas povstání Bohdana Chmelnického do jedné roviny se švédským vpádem, nedovede rozlišit nespravedlivou magnátskou válku proti vzbouřeným ukrajinským kozákům od spravedlivého boje proti švédským nájezdníkům a uchvatitelům. Chmelnického i Švédy vidí jen jako stejné nepřátele Poláků a s Poláky nepokrytě sympatizuje. Pouze na jednom místě proniklo jakoby z podvědomí Karasovo protifeudální smýšlení, když knížete Wiśniowieckého označil jako „vůdce i tyrana Ukrajiny“ (str. 22). Tato zřejmá nedůslednost (na jiných místech podává Wiśniowieckého ve shodě se Sienkiewiczem kladně) naznačuje, že kdyby nebyl Karas tak silně podléhal Sienkiewiczovi a jeho pojetí, byl by nepochybně dospěl k správnému pochopení protifeudálního charakteru povstání Chmelnického a protilidového zaměření kořistnické a sobecké politiky magnáta Wiśniowieckého.

Poslední pochyby o přímém vlivu Sienkiewiczově na Karasův *Hasnoucím půlměsíc* rozptýlí popis odvážné noční cesty pana Mikuláše Uhory z obležené Vídně přes nepřátelský tábor pro pomoc zvenčí. Jestliže již na řadě jiných míst při popisu obležení Vídně Turky byl zřejmý ohlas Sienkiewiczova popisu obležení Zbaraže kozáky a Tatary (např. popisy výpadů, marných útoků na opevnění, podkopů pod hradbami aj.), pak na tomto místě je podobnost se Sienkiewiczem frapantní. Originální Sienkiewiczův nápad z poslední části *Obněm a mečem*, kdy autor po nezdařeném prvním pokusu pana Longina Podbipięty nechává pana Skrzetuského projít nepřátelským obležením a vytváří tak jedno z nejskvělejších míst v celé své umělecké tvorbě, přejímá Karas v podstatě úplně a zpracovává volně jen v detailech. Pan Mikuláš Uhora stejně jako Longinus Podbipięta se tajně v noci spouští do hradebního příkopu a stejně jako jeho druhý polský vzor Skrzetuski musí nejobtížnější část své nebezpečné cesty projít vodou. Skrzetuski se namáhavě a s neustálým nasazováním vlastního života brodí rákosím a páchnoucí vodou bahnitého zbaražského rybníka, Uhora musí přeplavat široký a chladný Dunaj.

Karas se netají tím, že nápad k dobrodružné cestě pana Uhory vzal ze Sienkiewicze. Pan Mikuláš je k úmyslu projít nepřátelským obležením přiveden přímo vyprávěním starého pana Ciespieňského o hrdinné výpravě Jana Skrzetuského, který je tu označován jako „jeden odvážný důstojník z vojska knížete Jeremy“ (str. 349). Pan Mikuláš pak prohlásí, že se pokusí o totéž, co se podařilo Wiśniowieckého dů-

stojníkoví. Zde je tedy přímá souvislost se Sienkiewiczovým *Obněm a mečem* vyslovena ve vlastním textu Karasova románu.

Z popisu klopotné cesty pana Mikuláše Uhory uvedu aspoň jedno charakteristické místo, aby bylo zřejmé, jak i v některých dílčích syžetových úsecích Sienkiewicz na Karasa silně působil.

Sienkiewicz :

„Po chvíli do jeho nozdrzy dosedl zápach dymu. Odvróciwszy się ku brzegowi dojrzał o sto kroków od brzegu ognień, a naokoło niego kupkę ludzi.“

Był zupełnie na wprost tego ognia i w chwilach, gdy wiatr rozginal trzciny, mógł widzieć wszystko doskonale. Od pierwszego rzutu oka poznał koniuchów tatarskich, którzy siedzieli przy ognisku i jedli.

Wówczas odezwał się w nim straszny głód. Ostatniego rana zjadł kawałek koniny, kterým nie nasyciłyby się i dwumiesięczne szczenię wilcze; od tego czasu nie miał nic w ustach.“

Ogniem i mieczem IV, Warszawa 1949, 150.

Karas :

„Když se blížil ke břehu, opět zaslechl hlasy; zároveň uctil známý zápach dýmu i spalovaných kostí a skrze hustá křoviska několikrátě proskočil jako gnom z báje záblesk ohňové záře. Po čtyřech příplížil se k onomu místu, z něhož dým stoupal, a užel oheň planoucí v neveliké kotlině, zbylé po pískářích; kolem ohně sedělo asi dvacet vousatých postav, nevzhledných, v dolmanech i kagáněch (ačkoli bylo horko) a s kalpaky na hlavách. Jedli beraninu a kosti odhazovali do plamene.“

Hasnoucí půlměsíc, 372.

Vítězné nebo smírné řešení situací a konfliktů v *Hasnoucím půlměsíci* převažuje a charakterizuje tento román, plný tvůrčí pohody a optimismu i přes tragickou dobu ničivých tureckých vojen, kterou zobrazuje. Tím se román jasně odlišuje od naprostě většiny Karasových prací, v nichž tragické řešení převládá. Proti ostatním dílům Karasovým vyznačuje *Hasnoucí půlměsíc* snaha zdůraznit spíše líc války: hrdinství, slávu, vítězné opojení, než její rub: bezmezné utrpení, bídu a zpusťování, postihující především široké masy pracujícího lidu.

I v tom je nepochybně vliv Sienkiewiczův. Jinak bychom těžko pochopili také např. šťastné zakončení milostné historie barona Ondřeje a komtesy Isabely, tak neobvyklé u Karasa, u něhož v jeho starších pracích kromě věci pro mládež je všechno prosáklé tragičností až osudovou. Zde se však stejně jako Skrzetuski s Helenou a Kmicic s Oleńkou po mnoha dobrodružstvích, nesnážích a protivensstvích sejdou nakonec Ondřej s Isabelou za romantických okolností ve stejných končinách, kde se kdysi poprvé setkali.

Sienkiewiczův vliv zasáhl také blahodárně, i když zdaleka ne tak výrazně, kratší Karasův román *Medvědi údolí*.⁴⁴⁾ Je z doby historicky málo významné, avšak pro Valašsko osudné, kdy vpád Kuruců vedených Oczkayem surově zpusťoval Vsetínsko a tzv. dolní Valašsko, tj. Vizovicko a Kloboucko.⁴⁵⁾ Historické události jsou zde však jen na okraji vlastního dobrodružně milostného dějového pásma, které podobně jako v *Hasnoucím půlměsíci* je po řadě zápletek dovedeno k zakončení vítěznému a šťastnému pro hlavního hrdinu. V kompozici je tu opět silný vliv Sienkiewiczův, avšak v oblasti předmětnosti se Karas vrací k staré tematice feudálního útisku, která je jeho přirozenou doménou, a v oblasti významové, tj. ideové a emocionální, je román opět až vášnivě protifeudálně zahrocen. Přesto sienkiewiczovský optimismus prosákl celou strukturou díla a uchránil román od temné tragičnosti, která lpí na většině prací Karasových a stupňuje se často až do resignace, beznaděje a zoufalství. Jazyková oblast díla je tentokrát prostoupena nářečními prvky v míře značně větší, než je u Karasa obvyklé.

Třetím dílem z tohoto období neobyčejně intenzivní Karasovy spisovatelské

⁴⁴⁾ *Medvědi údolí*. Román valašských hor. Praha 1927.

⁴⁵⁾ Srov. o tom zejména Karel Kobliha, *Vpád Kuruců na Vsatsko roku 1708*, Naše Valašsko IV, 1938, 108–113.

činnosti uprostřed let dvacátých, poznamenaným vlivem Sienkiewiczovým, je další z těch nečetných prací v rozsáhlé Karasově tvorbě, které nejsou zakončeny tragicky. Je to neveliká, ale kompozičně ucelená povídka *Na láskách*.⁴⁶⁾ Svým charakterem se přimyká těsně k *Medvědímu údolí* a k beskydským partiím *Hasnoucího půlměsíce*. Je vypravována jadrným jazykem, těžcím z lidové mluvy a hojně oživeným dialektismy, tentokrát lašskými, i prvky soldátského slangu. Je tu řada typických horalských postav ze slezských Beskyd z okolí Prašivé a Javorového, jednoduše, ale výstižně charakterizovaných přímým popisem i způsobem řeči. Zcela jako u Sienkiewicze je zde do pohnutých dob švédských vojen v 17. století zasazen půvabný příběh mladé lásky, který po různých protivenstvích končí šťastně.

Stopy Sienkiewiczova vlivu se najdou i v posledním velkém Karasově románě *Štramberská růže*,⁴⁷⁾ kde se však projevuje již značný úpadek tvůrčích schopností předčasně zestárlého spisovatele, jemuž těžký život, plný strádání, nadměrného pracovního vypětí a vyčerpávajícího úsilí o uhájení holé existence, vážně podlomil síly fyzické a nakonec ochromil i schopnosti psychické.

Případ Sienkiewiczova vlivu na Josefa Františka Karase je z hlediska srovnávacího zajímavý a poučný. Necháme-li stranou nešťastný Karasův pokus o zkřížení Sienkiewiczových *Křížáků* a Jiráskova *Proti všem* v románě *Do čtyř artikulů*, který je jasným uměleckým neúspěchem, musíme konstatovat, že nikde jinde nejde jen o pouhé povrchní analogie, náhodné podněty, přejímání motivů, syžetových postupů atd., i když také s tím vším se pochopitelně na některých místech Karasova rozsáhlého prozaického díla setkáme.

Přímé zevní podobnosti a evidentní výpůjčky jsou však s výjimkou *Hasnoucího půlměsíce* a *Do čtyř artikulů* skrovné a vzácné. Karasovi většinou nešlo jen o mechanickou vnější nápodobu sienkiewiczovských motivů, postav a obrazů; jestliže do toho přesto někdy upadl, bylo to zaviněno chvatem a povrchností jeho spisovatelské práce i silnými dojmy, jakými na něho působilo Sienkiewiczovo dílo. Sienkiewiczův vliv jde však především hluboko do samé struktury Karasovy tvorby, prostupuje ji a prosakuje zejména v složkách syžetových a kompozičních; zasahuje silně oblast předmětnostní (obliba tematiky válečné, selských povstání, protitureckých vojen, cizích nájezdů a vpádů: *Ohněm a mečem – Ondra Foltýn, Hasnoucí půlměsíc; Potopa – Pod kosou* atd.), dále rovněž silně oblast formovou (zde zvláště kompozici), méně významovou (jen *Hasnoucí půlměsíc* a *Do čtyř artikulů*) a jazykovou.

V Karasově vztahu k Sienkiewiczovi – a také ovšem k Jiráskovi – byly ve hře nepochybně i silné momenty psychologické: snaha a ctizádnost nůzně živořícího regionálního spisovatele přiblížit se světově proslulým vzorům. Proto se snažil následovat jednak Sienkiewicze, jednak Jiráska, přičemž Sienkiewicz byl Karasovi bližší a více ho přitahoval už pro to, že ráz Sienkiewiczovy tvorby více hověl Karasovu přirozenému sklonu k dobrodružnosti a romantice.

Všude tam, kde Karas Sienkiewiczovy vlivy a podněty dovedl tvůrčím způsobem zpracovat, vytvořil svá nejlepší díla.

⁴⁶⁾ *Na láskách*. Črta ze XVII. věku. Moravský kalendář 1928. Slezská Ostrava 1928, Matice osvěty lidové, 52–66.

⁴⁷⁾ *Štramberská růže*. Historický román. Praha 1929.